

บทที่ 6

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลสุขภาพที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานสรุปดังนี้
วัตถุประสงค์

1. เพื่อปริวรรตคัมภีร์ยาโบราณจากอักษรธรรมอีสานโบราณเป็นอักษรไทยปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลสุขภาพในคัมภีร์ยาโบราณอีสาน
3. เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ในการดูแลสุขภาพของชาวบ้านที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานใน

เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) ของสำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ขอบเขตในการวิจัย

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลสุขภาพในคัมภีร์ยาโบราณอีสาน มีขอบเขต
ดังต่อไปนี้

1. ปริวรรตและศึกษาคัมภีร์ยาโบราณอีสาน ฉบับวัดปฐมแพ่งศรี บ้านกุดลิง ตำบลร่องคำ
อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์

2. เก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมจากปราชญ์ชาวบ้าน หมอชาวบ้าน หมอพระ นักวิชาการ ใน
จังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ และขอนแก่น ตลอดจนเอกสาร หลักฐานที่วิทยากรกล่าวถึง

3. สืบค้นข้อมูลสมุนไพรที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานจากบ้าน สวนสมุนไพร ฟุงนา ป่า
ชุมชน และป่าธรรมชาติ ในเขตพื้นที่ภาคอีสาน ได้แก่ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ และขอนแก่น
ระยะเวลาในการวิจัย

1 เมษายน 2554 – มีนาคม 2555

วิธีดำเนินการวิจัย

1. สืบค้นข้อมูลคัมภีร์ยาโบราณอีสาน ตรวจสอบความสมบูรณ์ของเนื้อหา และภาษา
2. คัดเลือกคัมภีร์ยาโบราณฉบับที่หมอชาวบ้านอีสานให้ความสนใจมากที่สุด ซึ่ง
พิจารณาจากโรคที่ชาวอีสานเป็นกันมากและปัจจุบันนี้หมอชาวบ้านยังคงรักษา

3. ปริวรรตคัมภีร์ยาโบราณอีสานจากอักษรธรรมอีสานโบราณเป็นอักษรไทยปัจจุบัน

4. จัดเวทีชาวบ้าน ครั้งที่ 1 ประชุมหมอชาวบ้าน หมอพระ นักวิชาการทางภาษาอีสาน
โบราณ สนทนากลุ่ม (Focus group) เพื่อสอบถามชื่อโรค อาการของโรคที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณ
อีสาน ตรวจสอบความถูกต้องของการปริวรรตในด้านการใช้ภาษา และเนื้อหา

5. วิเคราะห์ข้อมูลการดูแลสุขภาพของชาวบ้านที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสาน

6. สืบค้นข้อมูลการดูแลสุขภาพของชาวบ้านที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานจากเอกสาร
และงานวิจัยที่วิทยากรกล่าวถึง

7. เก็บข้อมูลสมุนไพรในพื้นที่ภาคอีสาน เช่น สวนครัวในบ้าน ฟุงนา ป่าชุมชน และป่า
ธรรมชาติเป็นต้น

8. จัดเวทีชาวบ้าน ครั้งที่ 2 ประชุมหมอชาวบ้าน หมอพระ นักวิชาการ เพื่อตรวจสอบ
ผลการวิจัย

9.สรุปผลการศึกษา

10. รายงานวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ และเผยแพร่งานวิจัยในรูปแบบ เทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร (ICT)

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

คัมภีร์ยาโบราณอีสานกล่าวถึงตำรับยาที่หมอชาวบ้านใช้ป้องกัน บำบัด และรักษาโรคต่าง ๆ ตามวิถีท้องถิ่นด้วยภาษาอีสาน ตัวอักษรธรรมอีสานโบราณ เพื่อรักษาผู้ป่วยด้วยโรคต่าง ๆ จำนวน 7 กลุ่ม ได้แก่ โรคระบบหู ตา คอ จมูก ระบบหายใจ โรคระบบทางเดินอาหาร โรคทางเดินปัสสาวะ โรคระบบไหลเวียนของเลือด-ลม-น้ำเหลือง โรคผิวหนัง โรคมะเอ็ง และโรคอื่น ๆ

คณะนักวิจัยได้ สืบค้น ถ่ายภาพและเก็บสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาในที่ต่าง ๆ เช่น สวนครัว ในบ้าน ป่าชุมชน สวนสมุนไพรที่หมอชาวบ้านปลูกไว้ ทุ่งนา สวนป่า ในวัด และป่าธรรมชาติ ในเขตพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม ภาพลัทธิ ร้อยเอ็ด และขอนแก่น ใช้ตำรับยา 87 ขนาน มีสมุนไพร 616 ชนิด พบสมุนไพรประเภทพืช จำนวน 527 ชนิด สัตว์ จำนวน 37 ชนิด และแร่ธาตุ 52 ชนิด

คัมภีร์ยาโบราณอีสานได้กล่าวถึง ชื่อโรค อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย อาการของโรค ชื่อสมุนไพร กรรมวิธีปรุงยา และวิธีการรักษาไว้สิ้น ๆ ได้แก่

หมวดที่ 1 ชื่อโรค ได้แก่ ตาแดง ตามัว คะยือ(หิดหอบ) แหวบหมั่น(ปวดฟัน ฟันไม่แข็งแรง เหงือกอักเสบ) ลงท้อง (ถ่ายอุจจาระบ่อย มีมูกเลือด) ลมก้อน (จุกเสียดเนื่องจากมีลมในกระเพาะอาหาร หรือลำไส้เล็ก) โทก (กรดไหลย้อน) เจียวัด (ปัสสาวะไม่ออก) มีดทกิด (ปวดปัสสาวะ กลั้นปัสสาวะไม่ได้) เจียวเลือด (ปัสสาวะเป็นเป็นเลือด) หนิ้ว (นิ่ว) ชี้ออก(ท้องผูก) ท้องซี่ (ท้องเดิน) แม่ท้อง (พยาธิ) ชะเอิก (ชะเอ็ก) ฮาก (อาเจียน) ใช้สาละบาด โรคมะเอ็ง (มะเร็ง หรือ อาการป่วยเรื้อรัง) ฯลฯ

หมวดที่ 2 อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น แหว (ฟัน) ดั่ง (จมูก) หัว (ศีรษะ) คิง (ร่างกาย) ตีน (เท้า) ทวาร (ทวารหนัก/ลำไส้) ที (อวัยวะเพศหญิง) ทำ (อวัยวะเพศชาย) เป็นต้น

หมวดที่ 3 พืชสมุนไพรในท้องถิ่น เช่น ตาเสือ(ขมิ้นแดง) นมลาฮี (นมราชสีห์) แคน (ตะเคียน) เขาฮอ (บอระเพ็ด) อีตุ๋ (ใบแมงลัก) หมากติด(ต้อยติ่ง) หันแดง หมาบ้า (มะเขือบ้ำ/ลำโพง) น้ำเกียง (ยางรัก) เป็นต้น

หมวดที่ 4 ชื่อสัตว์ อวัยวะของสัตว์ มูลและรังของสัตว์สมุนไพรในท้องถิ่น เช่น แมงวัน (แมลงวัน) แมงผีโพง แมงย่างซัน แมงชี่กะหมวนขน แมงแอะ มดแดง นาก บี(ผีเสื้อตัวไหม) ไส้เดือน กบ คันคาก(คางคก) ปลากระเดิด (ปลากระตี่) เขาฟาน (เขาแก้ง) ชี้อเจีย (ชี้อ้างควา) ขนหมั่น (ขนเม่น) ปือปลาค้อ (สะตือปลาช่อน) เขาควายค้อน (เขาควายเผือก) เกล็ดเต่า หอยอิงอ้อย เป็นต้น

หมวดที่ 5 สารหรือแร่ธาตุสมุนไพร เช่น เกือ (เกลือ) คำติบ (ทองคำแท้) หรดาล สียายอน เหลือง (จุนสีเหลือง) เหล้าเค็ด (เหล้ากลั่น) น้ำฟังกา (น้ำฝน) น้ำขาวข้าว ทราย ชี้อ้า เป็นต้น

หมวดที่ 6 การชั่ง ตวง วัดปริมาณยา ได้แก่ บาท 1 (15 กรัม) ฮ้อย 1 (100 กรัม) พัน 1 (1,000 กรัม) บวย (กระบวย) บอง (กระปอง) ยาด (หยด) เสี้ยว (1 ใน 4 ส่วน) ปุบ (อม 1 คำ) ฟ่ายมือ (อุ้งมือ) ฯลฯ

หมวดที่ 7 สิ่งของเครื่องใช้ เช่น ชันธ 5 เงิน หม้อนึ่ง ผ้าแพร ขนไก่ ชันทองเหลือง หม้อดินใหม่ เป็นต้น

หมวดที่ 8 การปรุงยา ได้แก่ ต้ม ผน ปั้นเป็นลูกกลอน เชี่ยว (ต้มให้งวด) เผา หลาม (บรรจุใส่กระบอกไม้ไผ่แล้วนำไปเผาไฟ) ปิ้ง (ย่างไฟ) ลาบ ดอง ยีย่อง (ขยี้) ตอง (กรอง) कुलिका (คลูกเคล้า) แชน (แช่) ฯลฯ

หมวดที่ 9 วิธีรักษา ได้แก่ กิน อาบ ฮม (รม) แชน ทา ขึ้นค้ำยา (ประคบศิรชะ) เป่า เพาะ (ปก/ปิด) โลม (ทาคูลมไว้) ส่วย(ล้าง) โสย (โรย) สูดดม ฯลฯ

อภิปรายผล

เมื่อประมวลผลการจากการวิเคราะห์คัมภีร์ยาโบราณอีสานแสดงให้เห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาในการเก็บยา

การเก็บยานับว่าเป็นศาสตร์ทางการแพทย์ที่ชาวบ้านจำเป็นจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับตัวยาคือเป็นอย่างไรดี ด้วยสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคนั้นใช้เจ็บมีหลายชนิด ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานแสดงให้เห็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการเก็บยา ดังต่อไปนี้

1.1 ภูมิปัญญาในการสงวนพันธุ์ของต้นยาให้เสื่อมสูญ

สมุนไพรที่ใช้รักษาโรคนั้นมีหลายชนิด พืชในแต่ละชนิดใช้เป็นยาสมุนไพรรักษาโรคแตกต่างกันไป เช่น ยอดมะขาม ยอดมะขาม ยอดส้มป่อย หัวว่านไฟ และหัวขมิ้น รักษาอาการท้องผูก เปลือกแทนใช้รักษาอาการปวดฟัน หรือเหงือกอักเสบ ยอดเตี๋ยกึ่ง พริก และขิง รักษาอาการอุจจาระร่วง หรือท้องเสีย เปลือกสาบ เปลือกเคือ ใช้รักษาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ และลมในกระเพาะอาหาร เป็นต้น

ดังนั้นชาวบ้านจึงเลือกเก็บยาด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะตามความต้องการโดยไม่ต้องตัดหรือถอนต้นไม้วีธีเก็บยาของชาวบ้านเช่นนี้นับว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการสงวนพันธุ์ของต้นยาให้เสื่อมสูญไป

1.2 ภูมิปัญญาที่จะได้ตัวยามีฤทธิ์ดี

คัมภีร์ยาโบราณอีสานได้ระบุวิธีเก็บสมุนไพรเพื่อให้ได้ตัวยามีฤทธิ์ดี ได้แก่

1.2.1 กลั่นใจเก็บยาอย่างรวดเร็ว การเก็บพืชสมุนไพรลักษณะเช่นนี้น่าจะมีมูลเหตุ 2 ประการ ได้แก่

ประการแรก ให้หมอยากลั่นใจเก็บยาอย่างรวดเร็ว การเก็บยาในลักษณะนี้ในทางวิทยาศาสตร์อธิบายว่าเป็นการป้องกันไม่ให้พืชสมุนไพร (โดยเฉพาะในส่วนของใบพืช) ถูกหรือสัมผัสกับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ และไอน้ำในลมหายใจออก หากพืชถูกคาร์บอนไดออกไซด์และ ไอน้ำจะทำให้พืชต้องใช้พลังงานแรงในการเกิดสังเคราะห์แสง ซึ่งจะทำให้พลังหรือฤทธิ์ของยาลดลง ซึ่งสอดคล้องกับตำราการเก็บยาของแพทย์แผนไทยที่ระบุว่า การเก็บยาบางชนิดต้องเก็บในเวลากลางวัน และอย่าให้ถูกแสงแดด

ประการที่สอง ให้คนใช้กลั่นใจเพื่อจะให้คนใช้ได้หายใจลึก

1.2.2 เลือกเก็บต้นยาที่เกิดจากสถานที่กำหนด เช่น โขจับธาตุ คือ การเก็บใบโพที่เกิดบนธาตุ สลูป หรือเจดีย์ เครื่องฉากจับไม้มอนจะได้พืชสมุนไพรที่มีสรรพคุณรักษาโรคหนึ่งได้ดี

1.2.3 เก็บพืชและสัตว์สมุนไพรที่เกิดจากธรรมชาติ เช่น ฝ่ายเอี้ย

หมายถึง ต้นฝ้ายที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ใช้รักษาโรคนี้ ปลูกให้ใช้ปลูกนาหรือปลูกบ้านจะไม่
มีกลิ่นคาวและไขมันน้อย

1.2.4 เก็บสมุนไพรวัว หรือตัวเมีย เช่น หมากแหนให้เลือกใช้หมาก
แหนตัวเมียเนื่องจากหมากแหนตัวเมียจึงจะให้ผล ดอกมะละกอใช้รักษาโรคคอตีบ หรือโรคห้อย

1.2.5 เก็บพืชและสัตว์สมุนไพรที่ตายแล้ว เช่น แมลงวันที่ตายตามอายุ
เมื่อนำมาเผาจะมีฤทธิ์เป็นยาเย็นรักษาโรคได้ คางคกตายซากเมื่อเผาไฟรักษาโรคหอบหืดได้
หรือใบโพที่ร่วงหล่นตามธรรมชาตินำมาต้มกินจะขับปัสสาวะได้ดี เนื่องจากสมุนไพรวัวเหล่านี้จะมีฤทธิ์
ยาดีกำลังพอเหมาะกับการปรุงยา

1.2.6 เก็บสมุนไพรรูปไข่หรือรูปวงรี เช่น รากเหมาหลวงใช้รักษาโรค
ถ่ายอุจจาระเป็นมูกเลือด มะม่วงกาสุก (มะม่วงน้อย) ใช้รักษาโรคหมักหมัน ผักหวานบ้านใช้รักษา
โรคเจ็บเสียดท้องและ โรคแสบหมากโทก (กรดไหลย้อน) มีอน้ำเต้าใช้รักษาโรคสะอึก

1.2.7 เก็บสมุนไพรรูปไข่ เช่น ก้างปลาแดงใช้รักษาอาการไข้ ก้างปลาขาว
ใช้รักษาโรคตา ฝ้ายดำใช้รักษาโรคเสลด

1.2.8 เก็บสมุนไพรรูปตามทิศ เช่น รากเอ็นฮ้าให้เก็บทางทิศตะวันออกเมื่อจะ
เก็บยาอย่าให้เงาของหมอยาไปทับต้นยาสมุนไพรวัวด้วยเชื่อว่าเงาคนจะลดฤทธิ์ของยา การกำหนด
วิธีการเก็บสมุนไพรวัวเช่นนี้ ปราชญ์ชาวบ้านแสดงให้เห็นว่า ระยะเวลาในการเก็บยาจะเกี่ยวข้องกับ
สารสำคัญหรือปริมาณตัวยาในพืชแต่ละเวลาจะแตกต่างกัน ซึ่งในสมัยโบราณชาวบ้านยังไม่มีนาฬิกา
จึงใช้เงาของหมอยาที่จะเก็บยาเป็นหลักแทน (ชุดิกายุจน์ ปิยะศิลป์, 2554: สัมภาษณ์)

การที่คัมภีร์ยาโบราณกำหนดเช่นนี้ สอดคล้องกับความรู้เรื่องพืชกั
ยาจากตำราประมวลหลักเภสัชของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราช
วรมหาวิหาร (2528: หน้า 119-206) ที่กล่าวไว้ว่า พืชสมุนไพรวัวจะให้ฤทธิ์ยาที่แตกต่างกันนั้นขึ้นอยู่กับ
ปัจจัยต่อไปนี้

1) พืชที่มีสถานที่เกิดแตกต่างกัน เช่น ขี้เหล็กบ้าน และ ขี้เหล็กป่า จะมี
ฤทธิ์ยาต่างกัน

2) พืชสมุนไพรวัวบางชนิดมีชื่อเดียวกันแต่มีสีต่างกัน เช่น ขี้กาแดง ขี้กาขาว
สรรพคุณทางยาแตกต่างกัน

3) พืชบางชนิดมีชื่อเดียวกันแต่ขนาดต่างกันจะให้ฤทธิ์ยาแตกต่างกัน เช่น
มะกล่ำต้น กับมะกล่ำเครือ คือชนิดหนึ่งเป็นต้น อีกชนิดหนึ่งเป็นเครือ(เถา) ให้ฤทธิ์ยาไม่เท่ากัน

4) ชื่อพืชชนิดเดียวกันแต่ต่างเพศกันให้ฤทธิ์ยาแตกต่างกัน เช่น ตำแยตัวผู้
และตำแยตัวเมีย

5) พืชที่มีชื่อเหมือนกันแต่มีรสต่างกัน เช่น มะกรูดเปรี้ยว มะกรูดหวาน
เป็นต้น

การเก็บยาจึงเป็นภูมิปัญญาที่ท่านโบราณจารย์กำหนดไว้จำเป็นที่ผู้ชนพึงจดจำ
และเก็บยาอย่างระมัดระวังเพื่อที่จะได้ตัวยานตามที่ตำรากำหนดไว้

การเก็บยานับว่าเป็นศาสตร์ที่ชาวบ้านต้องจดจำความรู้เกี่ยวกับตัวยาอย่างดี ว่า ยา

ชนิดนี้รักษาโรคอะไรได้บ้าง ส่วนใดของพืชหรืออวัยวะส่วนใดของสัตว์เป็นตัวยา การเก็บยาลักษณะนี้นับว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่จะได้ตัวยาที่ถูกต้องตามตำรายาได้กำหนดไว้

ภูมิปัญญาชาวบ้านในการเก็บยาที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานนี้สอดคล้องกับตำราประมวลหลักเภสัช ของโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร (สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพน ฯ พระนคร, 2528: หน้า 205-206) กล่าวไว้ว่า หมอแผนโบราณนั้นมีวิธีเก็บยาจากพืชสมุนไพร 4 วิธี ได้แก่ เก็บยาตามฤดูกาล เก็บตามทิศ เก็บตามวันและเวลา หากหมอยาเก็บยาตามข้อมูลข้างต้นนี้จะได้ตัวยาที่มีฤทธิ์ดีถูกต้องตามตำราที่กำหนดไว้

อนึ่ง มีข้อสังเกตว่า สมุนไพรบางตัวมีแตกแยกไปหลายลักษณะ การเรียกชื่อยังสับสนอยู่มาก บางตัวมีลักษณะใกล้เคียงกันการเรียกชื่อจะแตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่น บางตัวเรียกชื่อคล้ายกันหรือเหมือนกันแต่เป็นตัวยาคคนละต้น ดังนั้นการพิจารณาที่จะเก็บตัวยาคตัวใดมาใช้ทำยาจะต้องพิจารณาถึงหลักการดูตัวยาคที่มีมาแต่โบราณ 5 ประการ คือ ดูที่รูปลักษณะ สี กลิ่น รส และชื่อ ของตัวยาคนั้น ๆ ให้ดี หากตัวยาคมีรูปลักษณะเหมือนกันมากให้พิจารณารสของยาคเป็นหลัก เพราะรสของยาคจะบ่งบอกสรรพคุณ แล้วเทียบเคียงลักษณะของโรคที่จะนำยาคนั้นมารักษา

เมื่อพิจารณาดำรับยาคที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานแล้วจะพบว่าการรักษาโรคเดียวกันแต่มีตำรับยาคหลายขนาน ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะว่าการหาสมุนไพรมาใช้ให้ตรงตามตำรับยาคนั้นหาได้ยาก ฉะนั้นในตัวยาคบางตัวจึงใช้ตัวยาคข้างเคียงที่มีรสและสรรพคุณใกล้เคียงกันแทน ตลอดจนการรักษาโรคของแต่ละคนหมอยาคชาวบ้านต้องพิจารณาใช้ตัวยาคให้ตรงกับธาตุ และอาการของผู้ป่วยแต่ละคนจึงจะทำให้การรักษาได้ผลดี

2. ภูมิปัญญาในการปรุงยา

ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานแสดงให้เห็นภูมิปัญญาในการปรุงยาได้ 2 ลักษณะใหญ่

ได้แก่

2.1 วิธีการปรุงยาและการกำหนดสัดส่วนของยาค

คัมภีร์ยาโบราณอีสานได้ระบุการปรุงยาไว้ เช่น ต้ม ดอง ผน แซ่ ปั่น เป็นยาคลูกกลอน เผา หลาม เป็นต้น

การปรุงยาของหมอยาคชาวบ้านกำหนดสัดส่วนของการใช้ยาคแต่ละขนานไว้ อย่างคร่าว ๆ เท่านั้น ดังนั้นการปรุงยาคจึงเป็นเรื่องที่หมอยาคบ้านจะต้องใช้ความรู้ ความชำนาญ และระมัดระวังเป็นพิเศษ หลักการพิจารณาในการปรุงยาค มีดังนี้

2.1.1 ปริมาณการใช้ยาค ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานได้กำหนดปริมาณการใช้ยาคอย่างคร่าว ๆ ดังนั้นหมอยาคจำเป็นต้องระมัดระวังในการใช้ยาค เนื่องจาก สมุนไพรถ้าใช้มากเกินไปจะมีพิษต่อร่างกาย ถ้าใช้น้อยไปก็จะได้ไม่ผล

2.1.2 สมุนไพรบางชนิดมีพิษ การปรุงยาคต้องรู้จักการทำให้พิษมีความพอดี อาทิ ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานใช้น้ำเกียง (ยางต้นรัก) ในการรักษาโรคคุดิอ (หิดหอบ) นั้น เนื่องจากยางน้ำเกียงมีพิษ บางคนจะมีอาการแพ้และคันเมื่อสัมผัสร่างกาย หรือเข้าใกล้ หมอยาคบ้านมักจะเอาน้ำเกียงไปเผาไฟ หรือสุกเสียก่อนเพื่อให้ยางน้ำเกียงมีพิษอ่อนลงและมีสรรพคุณเป็นยา หรือหมอยาคบ้านจะใช้วิธีคุมยาคด้วยการใช้ยาคหลายตัว ซึ่งสอดคล้องกับ วุฒิ วุฒิธรรมเวช, (2540 : หน้า 2) ให้

ข้อคิดเรื่องการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคว่า ผู้ใช้สมุนไพรพึงตระหนักถึงประโยชน์และโทษของผลข้างเคียงด้วย หากนำไปใช้ผิดก็อาจจะเกิดโทษได้

2.1.3 ยาสมุนไพรที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณส่วนใหญ่ไม่นิยมใช้ยาเดี่ยว จะต้องมีส่วนอื่น ๆ ร่วมด้วย เช่น การรักษาโรคท้องผูก หรืออุจจาระไม่ออก ให้ใช้ยาดมหมากเเวอ (มะนาวชนิดหนึ่ง/มะजू) ยอดมะขาม ส้มป่อย สมุนไพรเหล่านี้มีรสเปรี้ยว สรรพคุณเป็นยาระบาย ว่านไฟ และขมิ้นมีรสเผ็ดร้อนสรรพคุณรักษาโรค เป็นต้น

2.1.4 ยาสมุนไพรส่วนหนึ่งเป็นธาตุที่ดูดซึมเอาสารรอบๆตัวเข้ามาสะสมไว้ได้ ดังนั้นการเก็บสมุนไพรมาใช้จะต้องสังเกตพื้นที่ข้างเคียง ได้แก่ ดิน ที่เกิด น้ำ อากาศด้วยว่า เป็นที่มีสารพิษอยู่หรือไม่ หรือเกิดอยู่ตามดิน หรือน้ำที่มีพิษของสารเคมีหรือไม่ เพราะด้วยยาเหล่านั้นอาจกลายเป็นพิษเกิดอันตรายแก่ผู้ใช้ยาได้ เช่น ดินจี (ดินเผา) ต้องเป็นดินสะอาด ใจน้ำ ต้องเกิดจากน้ำสะอาด เป็นต้น

การปรุงยาตามคัมภีร์โบราณมาใช้ จะต้องพิจารณาถึงตัวยาในตำรับด้วย เพราะว่าตัวยาบางตัวในสมัยก่อนสามารถใช้ได้อย่างปลอดภัย แต่ในปัจจุบันไม่ควรนำมาใช้ เช่น จุนลี ตะกั่ว เหล็ก เป็นต้น เพราะผู้คนในปัจจุบันได้รับสารพิษต่าง ๆ จากสภาวะแวดล้อม ยา อาหาร เข้าไปสะสมอยู่เป็นจำนวนมาก หากได้รับยาที่อาจเป็นพิษเพิ่มเข้าไปอีกเพียงเล็กน้อย ก็อาจทำให้ปริมาณสารพิษที่สะสมอยู่ในร่างกายเกินขีดปลอดภัย อาจจะเจ็บป่วยหรือเกิดอันตรายถึงชีวิตได้

2.2 เทคนิคการปรุงยาให้ได้คุณภาพดี

ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานบางขนานมีเทคนิคในการปรุงยา เช่น การรักษาโรคสะอึก ตัวยาประกอบด้วย ใบพลูแก่ 3 ใบ มือหมากน้ำ 3 มือ อ้อยดำ 3 ตา ตาใส่น้ำ หลังจากนั้นให้เผาเกลือชาน้ำกิน อาการจะดีขึ้น

การใช้เกลือชาน้ำ คือ การเผาเกลือให้ร้อนแล้วจุ่มน้ำรีบกขึ้นทันที วิธีการปรุงยาเช่นนี้เป็นการหลอมเกลือด้วยความร้อนสูง เกลือจะแตกตัวให้โซเดียมไอออน

2.3 การปรุงแต่งรสยาให้กินได้ง่ายขึ้น

ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานมียาหลายขนานที่ใช้น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เกลือ เป็นส่วนหนึ่งในการปรุงยา ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่ายาบางขนานมีรสฝาด ขม เมื่อลิ้นกินยาก แต่เมื่อผสมกับน้ำผึ้ง น้ำอ้อย หรือเกลือแล้วจะทำให้คนไข้กินยาได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และเกลือ ยังเป็นสมุนไพรบำรุงร่างกายมีสรรพคุณทำให้ร่างกายแข็งแรงและรักษาโรคได้อีกด้วย

2.4 การกินยาตามขนาดหรืออายุของคนไข้ และกินยาตามเวลาที่กำหนด

คัมภีร์ยาโบราณอีสานระบุชัดเจนว่า ยารักษาโรคบางขนานให้พิจารณาอายุของคนไข้ เช่น การรักษาโรคนี้ถ้าเป็นผู้ใหญ่ให้กิน 10 ปุบ (คำ) เด็กให้กิน 3 ปุบ ซึ่งการให้กินยาตามอายุ และขนาดของคนไข้ สอดคล้องกับตำราแพทย์แผนปัจจุบัน เนื่องจากคนไข้ในวัยเด็กน้ำหนักตัวน้อย ร่างกายยังอ่อนแอ การใช้ปริมาณยาที่มากจะส่งผลเสียต่อร่างกาย ส่วนในกรณีที่คนไข้เป็นผู้ใหญ่จะมีมวลร่างกายมาก และสามารถทนทานต่อฤทธิ์ยาในปริมาณที่มากได้ดี (บุญเพิ่ม มาตย์เหลี่ยม, 2554 : สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานยังระบุเวลากินยาด้วย เช่น การรักษาโรคลงท้อง การกินยาให้กิน 2 เวลา คือ กินก่อนงาย (ก่อนอาหารเช้า) และก่อนเพล (ก่อนอาหารกลางวัน)

โรคบาดซวงฮั่ว (บาดแผลไม่แห้ง มีหนองไหลเยิ้มตลอดเวลา) ให้กินยาช่วงเช้าก่อนงาย (ก่อนอาหารเช้า) เนื่องจากช่วงนี้ร่างกายกำลังท้องว่าง เมื่อยาเข้าไปสู่กระเพาะอาหารยาจะดูดซึมเข้าสู่กระแสเลือดได้เร็ว จะส่งผลต่อการรักษาได้ดี

ในกรณีการกินยาบางชนิดคัมภีร์ยาโบราณอีสานระบุให้กินยาในวันเพ็ญ (ขึ้น 15 ค่ำ) และวันเดือนดับ (ข้างแรม) ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า หากกินยาในวันเดือนดับโรคที่เป็นอยู่จะดับหายไป ไม่กลับมาเป็นอีก ส่วนในกรณีที่ให้กินยาในวันเพ็ญนั้นในทางวิทยาศาสตร์ถือว่า ฤทธิ์ยาขนานดังกล่าว ต้องอาศัยพลังจักรวาลเพราะมีความเชื่อว่าทุกสรรพสิ่งที่อยู่บนโลกทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตดำรงอยู่ได้ภายใต้อิทธิพลของพลังจักรวาล ดังนั้นการรักษาในวันคืนดังกล่าวจะช่วยส่งผลต่อการรักษาให้คนไข้หายป่วยได้ดีขึ้น

นอกจากนี้ชาวบ้านยังใช้อาหารเป็นยารักษาโรค เช่น ลาบกบ รักษาโรค อาเจียนที่เกิดจากการที่ร่างกายได้รับยาพิษ หรือยาเบื่อเมา การให้กินยาเป็นอาหาร เนื่องจากยาบางชนิดมีฤทธิ์แรงอาจทำให้มีผลเสียต่อกระเพาะอาหารได้ นับว่าเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ใช้อาหารเป็นยา และใช้ยาเป็นอาหาร

3. ภูมิปัญญาในการดูแลป้องกัน บำบัดและรักษาโรค

การดูแลป้องกัน บำบัด และรักษาโรคในคัมภีร์ยาโบราณอีสานระบุวิธีการรักษาหลายแบบ เช่น ใช้ต้มกิน อบ แช่ ทา ปิดบาดแผล เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นวิถีในการดูแลรักษาและบำบัดโรค 2 ลักษณะ ได้แก่

3.1 การดูแล รักษาและบำบัดผู้ป่วยที่สุขภาพไม่แข็งแรง เจ็บป่วย หรือร่างกายเสื่อมเป็นไปตามธรรมชาติ ชาวบ้านนิยมใช้การบำบัดและรักษาด้วยวิธีธรรมชาติ กล่าวคือ ใช้สมุนไพร ประเภทพืช สัตว์ และธาตุที่มีในท้องถิ่นรักษา

มีข้อสังเกตว่า สมุนไพรบางชนิดสามารถหาได้จากพืชผักสวนครัว พุงนา หรือป่าชุมชน เช่น พริก พริกไทย ขิง ข่า กระเทียม ใบแมงลัก หญ้าหนวดแมว บอระเพ็ด ซึ่ง สมุนไพรเหล่านี้รักษาโรคสามัญได้ เช่น อาการสะอึก เป็นลมในกระเพาะหรือลำไส้ อาการท้องผูก อาการท้องร่วง คัมภีร์ยาโบราณอีสานผู้นี้ นับว่าเป็นคู่มือการดูแลรักษาสุขภาพของชาวบ้านที่ได้เลือกสรรสมุนไพรใกล้ตัวในการรักษาโรคได้

3.2 การดูแล รักษาและบำบัดผู้ป่วยทางร่างกายและจิตใจ

ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานจะใช้การรักษาผู้ป่วยทางด้านร่างกาย และจิตใจควบคู่กันด้วย กล่าวคือ คนไข้ที่ป่วยโรคร้ายแรง เรื้อรัง หรือมีอาการแสบ ร้อนบริเวณบาดแผล ทูรันทุรายจากพิษของโรค หมอชาวบ้านจะใช้สมุนไพรรักษาอาการเจ็บป่วยด้านร่างกาย ขณะเดียวกันก็จะใช้ คาถา พิธีกรรม ความเชื่อ และศรัทธาทางศาสนา สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ป่วย ส่งผลให้ผู้ป่วยบรรเทา หรือหายจากโรคหรือมีอายุยาวนานขึ้น

การรักษาเช่นนี้คือการรักษาคนป่วยตามแนวแพทย์แบบองค์รวม (Holistic Health) ประเวศ วะสี, (2550 : ออนไลน์) ได้อธิบายว่า การรักษาทางการแพทย์แบบองค์รวมนี้เป็นการรักษาแบบแพทย์ทางเลือก (Alternative Medicine) โดยไม่จำกัดวิธีใดวิธีหนึ่งหากแต่ครอบคลุมถึงการวินิจฉัยโรค การบำบัดรักษา และการสร้างเสริมสุขภาพเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ

จากการวิจัยภาคสนามและการสืบค้นเอกสารที่วิทยากรกล่าวถึงพบว่า ปัจจุบันหมอพระ และหมอชาวบ้านหลายคนยังมีการรักษาแบบองค์รวมเช่นนี้ เป็นต้นว่า

พระครูพิทักษ์อัมพวัน วัดอัมพวานาราม จังหวัดมหาสารคาม มีความเชี่ยวชาญในการรักษา คนไข้โรคพิษสุราเรื้อรัง ด้วยสมุนไพร คาถา และการปฏิบัติธรรม

พระสิทธิชัย อธิปัญโญ มูลนิธิสวนธรรมอริปัญโญ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคไฟลามทุ่ง ด้วยการใช้สมุนไพรจากธรรมชาติ ประกอบพิธีกรรม คาถาและการปฏิบัติธรรม

พระปนพัชร์ จิรธัมโม เจ้าอาวาสวัดคำประมง ผู้ก่อตั้งคลินิกแพทย์แผนไทย ณ อโรคยาศาล จังหวัดสกลนคร (จักรพันธ์ กังวาล, 2554: หน้า 144-167) รักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งที่แพทย์แผน ปัจจุบันรักษาไม่หาย ด้วยการใช้สมุนไพรจากธรรมชาติ ไม่ใช้สารเคมี ร่วมกับการให้ผู้ป่วยสวดมนต์ นั่งสมาธิ และแผ่เมตตาแก่เจ้ากรรมนายเวร

การรักษาสุขภาพตามแนวแพทย์แบบองค์รวมนี้จะสร้างพลังทางจิตของผู้ป่วยให้เข้มแข็งขึ้น ขณะเดียวกันการรักษาแบบนี้ คนไข้จะต้องดูแลจิตใจของตนด้วยการใช้สมาธิ สวดมนต์เพื่อให้จิตนิ่ง ไม่วอกแวก ไม่วุ่นวายใจ สรรวมอารมณ์ให้ตนไม่เครียด จิตใจสงบเยือกเย็น ลดกิเลสจากการอยากมี อยากเป็นและอยากได้ ดูแลเรื่องอาหาร ต้องหลีกเลี่ยงอาหารแสลงโรค ออกกำลังกายให้เหมาะสม กับสภาพของตน อาการของโรคจึงจะทุเลา หรือหายได้

การรักษาด้วยวิธีการแพทย์แบบองค์รวมนี้ ศิริโรจน์ กิตติสารพงษ์ นายแพทย์ประจำ โรงพยาบาลรักษาสกล จังหวัดสกลนคร (จักรพันธ์ กังวาล, 2554: หน้า 158-159) ให้ทัศนะเกี่ยวกับการรักษาผู้ป่วยลักษณะของธรรมชาติโดยใช้ธรรมะเป็นศูนย์กลาง เน้นเรื่องสมาธิบำบัดและการรักษา ด้วยสมุนไพร นั้น ผู้ป่วยจะต้องมีศรัทธาในสมุนไพร ศรัทธาในตัวหมอพระผู้รักษาและศรัทธาต่อ การประกอบพิธีกรรม จึงจะทำให้การรักษาโรคได้ผลดี ถ้าเข้าไม่ถึงเรื่องนี้โรคที่คนไข้เป็นอยู่ก็จะไม่ทุเลา

มีข้อสังเกตว่ายาสูตรเดียวกันใช้รักษาคนป่วยด้วยสูตรเดียวกันและวิธีเดียวกันอาจไม่ได้ผล ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะว่า แต่ละคนมีธาตุแตกต่างกัน และแต่ละคนจะมีความเชื่อและศรัทธาในตัวยา และหมอพระแตกต่างกัน ความเชื่อและศรัทธาจะมีความสำคัญยิ่งในการสร้างพลังและปลุกธาตุของ มนุษย์ตามหลักการแพทย์องค์รวมกล่าวว่า จิตใจมีผลต่อร่างกาย หรือเป็นเรื่องหลังฮอริโมน หรือหลัง สารเคมีในสมอง เพื่อเพิ่มภูมิต้านทาน เมื่อสมุนไพรก็เข้าไปปรับธาตุ ทำให้ร่างกายแข็งแรงสามารถ จัดการกับโรคภัยได้ดีขึ้น

ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานปรากฏวิธีการดูแล รักษาและบำบัดโรคทั้งสองลักษณะ เพื่อป้องกัน บำบัดและรักษาผู้ป่วยให้มีอาการทุเลาขึ้น หรือหายจากโรคได้

4. ภูมิปัญญาในการควบคุมคุณธรรม หรือจรรยาหมอชาวบ้านในการประกอบ วิชาชีพ

ในคัมภีร์ยาโบราณข้อความที่สอนคุณธรรมและควบคุมจรรยาบรรณของผู้ประกอบ อาชีพของหมอชาวบ้าน 2 ประการ ได้แก่

4.1 หมอชาวบ้านจะต้องไหว้ครู เชื่อว่าการไหว้ครูด้วยเครื่องบูชาครู (กาย) ได้แก่ ชั้น 5 และผ้าแพร แล้วระลึกถึงคุณครูที่ประสาทวิชาทางการแพทย์ให้แก่ตน จะทำให้การรักษา บังเกิดผลดี

4.2 หมอชาวบ้านจะต้องไม่เรียกค่ารักษาแพงเกินไป เช่น ค่ายเงิน 1 สลึง ซึ่งโดยปรกติคนป่วยมีความทุกข์จากการที่เจ็บป่วยมากพออยู่แล้ว การเรียกเก็บค่ารักษาพยาบาลมากจะเป็นการซ้ำเติมความทุกข์และความลำบากให้แก่คนยากไร้และญาติมากยิ่งขึ้น ดังนั้นในคัมภีร์ยาโบราณจึงระบุงบเงินค่ารักษาเอาไว้เพียงเล็กน้อย ส่วนคนไข้รายใดมีความประสงค์จะจ่ายค่ารักษาให้มากกว่านี้ให้รับได้ตามกำลังศรัทธาของเขา หากหมอชาวบ้านคนใดจำเป็นต้องรักษาคนไข้ที่ป่วยหนักจึงกำหนดให้ใช้ค่ายหลวง (ค่ายใหญ่) ได้แก่ เงิน 100 น้ำหนัก ผิดว่าไม่หายหรือมีคนตายอย่าเอาค่ารักษา หากหมอชาวบ้านคนใดละเมียดกฏข้อนี้เชื่อว่าจะทำให้ฤทธิยาเสื่อม ตลอดจนชาวบ้านจะไม่มาใช้บริการอีกซึ่งจะผลเสียต่ออาชีพหมอต่อไป

คุณธรรมของหมอชาวบ้านที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานนี้สอดคล้องกับจรรยาเภสัชกรรมไทย (สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย, 2528: หน้า 5) อันเป็นหลักธรรมประจำใจของเภสัชกรแผนโบราณ กล่าวว่ เภสัชกรต้องมีความซื่อสัตย์ เมตตาจิตแก่ชีวิตผู้ไข้ยา ไม่โลภเห็นแก่ลาภ โดยหวังกำไรให้มากเกินไป และสอดคล้องกับจรรยาแพทย์ที่กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุขไทย, (2553: ออนไลน์) กล่าวไว้ว่า แพทย์จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมหรือจรรยาบรรณ ประกอบด้วย มีจิตเมตตาแก่คนไข้ทุกคนที่มาปรึกษา ไม่โลภเห็นแก่ลาภจนเกินไป ไม่เป็นคนโอ้อวด ไม่ปิดบังความเขลาของตนเอง

คัมภีร์ยาโบราณอีสานจึงเป็นเสมือนคู่มือการดูแลสุขภาพของชาวบ้านและเป็นตำราทางการแพทย์แผนไทยฉบับชาวบ้านที่รวบรวมองค์ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยแบบองค์รวม แสดงให้เห็นภูมิปัญญาทางการแพทย์ที่บรมครูทางการแพทย์ของไทยได้รวบรวมความรู้ ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ได้แก่ พืช สัตว์ และแร่ธาตุในท้องถิ่นมาเป็นยาในการรักษาโรคทางร่างกาย นอกจากนี้คัมภีร์ยาโบราณอีสานยังให้ความรู้ในการป้องกัน บำบัดและรักษาผู้ป่วยด้วยการแพทย์แบบองค์รวมด้วยการใช้คาถา การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นพลังจิต สร้างสมาธิ สร้างศรัทธา ความเชื่อมั่นในการรักษาให้หายจากอาการเจ็บป่วย มีสุขภาพกายและใจที่แข็งแรงสมบูรณ์ ควรค่าในการเก็บรักษา พัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาทางการแพทย์พื้นบ้านอีสาน และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้เป็นประโยชน์ต่อลูกหลาน ตลอดจนมวลมนุษยชาติสืบไป

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาวิจัยพิษวิทยาจากสมุนไพรที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานโดยแสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น
2. ควรมีการสืบค้นองค์ความรู้ในการรักษาเฉพาะโรคจากคัมภีร์ยาโบราณอีสานฉบับต่าง ๆ
3. ควรนำองค์ความรู้เรื่องการรักษาสุขภาพของชาวบ้านที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานมาศึกษาและพัฒนาต่อยอด ซึ่งจะเป็นทางเลือกหนึ่งในการรักษาคนไข้ หรือใช้ควบคู่กันไปกับการรักษาการแพทย์แผนปัจจุบัน หรืออาจจะใช้ผสมผสานกับการรักษาด้วยสมาธิบำบัด และการปฏิบัติธรรม
4. ควรมีการอบรมการอ่านอักษรธรรมและอักษรไทยน้อยเพื่ออนุรักษ์และขยายองค์ความรู้ในคัมภีร์ยาโบราณอีสานในกลุ่มบุคลากรทางการแพทย์ทางเลือกและแพทย์แผนไทย กลุ่มเยาวชน นักศึกษาและประชาชนที่สนใจ ก่อนที่ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องอักษรอีสานโบราณ และหมอชาวบ้านอีสานที่มีอายุมาก ชราภาพ และสิ้นชีวิตไปจนหมด

5. ควรจัดทำสารานุกรมสมุนไพรอีสานและวิธีการรักษาสุขภาพแบบองค์รวมที่ปรากฏในคัมภีร์ยาโบราณอีสานเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาด้านภาษาศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ด้านการแพทย์ทางเลือกและแพทย์แผนไทยต่อไป
6. ควรรักษาป่าชุมชนและป่าธรรมชาติในท้องถิ่นไว้ก่อนแหล่งที่อยู่สมุนไพรจะถูกทำลายจนหมดสิ้น
7. ควรเผยแพร่ชื่อของยาสมุนไพร และไม่เปลี่ยนชื่อสมุนไพรใหม่เพื่อประโยชน์เชิงพาณิชย์
8. ควรส่งเสริมให้ปลูกไม้ประจำถิ่นเพื่อให้บุตรหลานได้รู้จัก เช่น ไม้แพง ไม้ซັก ไม้แหน ขม เป็นต้น
9. การเก็บยาต้องเก็บตามฤดู ควรหลีกเลี่ยงการเก็บยาในฤดูฝนเพื่อความปลอดภัยของคณะผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY